فصل‌نامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی، دوره‌ی هشتم، شماره‌ی ۲، پاییز ۹۸، صفحات ۹۳-۶۵

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی ایران بر مبنای نقش‌های جنسیتی با تأکید بر مشاغل

میمنت عابدینی بلترک[۱]، مصطفی عزیزی شمامی[۲]، سیروس منصوری[۳]

تاریخ دریافت:۱۳۹۷/۱۲/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۶/۲۰

چکیده

کتاب‌های درسی در کنار دانش‌آموزان، آن‌ها را برای پذیرش نقش‌های متناسب با ویژگی‌های جنسیتی‌شان آماده می‌کنند. پژوهش حاضر به بررسی میزان توجه نقش‌های جنسیتی با تأکید بر نقش‌های شغلی در کتاب‌های درسی ابتدایی پرداخته است. روش مورد استفاده در تحلیل محتوای پژوهش حاضر، آنتروپی شانون بوده و واحد تحلیل نیز متن، پرسش‌ها، تمرین‌ها و تصاویر) می‌باشد که در مجموع ۳۷۲۵ صفحه مورد بررسی قرار گرفت. جامعه‌ی آماری، کلیه‌ی کتاب‌ها شامل ۳۵ جلد با نه عنوان فارسی(خوانداری)، فارسی(نوشتاری)، علوم، هدیه‌های آسمانی، آموزش قرآن، ریاضی، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فن‌آوری بوده و نمونه‌ی آماری این پژوهش، شامل هشت عنوان فارسی(خوانداری)، فارسی(نوشتاری)، علوم، هدیه‌های آسمانی، قرآن، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فن‌آوری می‌باشد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که در کتاب‌های درسی، نقش‌های شغلی خارج از منزل و درآمدزا برای مردان و نقش شغلی داخلِ منزل برای زنان در نظر گرفته شده است.

واژه‌های کلیدی: جنسیت؛ تحلیل محتوا؛ دوره‌ی ابتدایی؛ مشاغل؛ کتاب‌های درسی.

[۱] استادیار گروه علوم تربیتی دانشکده‌ی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران بابلسر ایران (نویسنده‌ی مسؤول). Abedini.gilan@gmail.com

[۲] استادیار گروه علوم تربیتی دانشکده‌ی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران بابلسر ایران. Shomami85@gmail.com

[۳] استادیار گروه علوم تربیتی دانشکده‌ی علوم انسانی دانشگاه اراک اراک ایران. Smansoori06@gmail.com

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

مقدمه و بیان مسأله

جامعه‌پذیری فرایندی است که از طریق آن، ارزش‌ها و هنجارهای هر جامعه در افراد درونی می‌شود. جامعه‌پذیریِ جنسیتی بخش مهمی از این فرایند است که طی آن، افرادِ هر یک از دو جنس، وظایف و نقش‌های خود را می‌آموزند. مهم‌ترین نهادی که ارزش‌ها و هنجارهای یک جامعه را در افراد درونی می‌کند، خانواده و پس از آن، آموزش و پرورش است که اثرگذارترین نهاد در جهت جامعه‌پذیرکردن افراد به شمار می‌آید(فرهمندپور و بحرانی فرد،۱۳۹۲: ۵۹۶). امروزه بسیاری بر این باورند که عوامل بیولوژیک در شکل‌دادن به نقش‌های جنسیتی زن و مرد در جامعه بسیار موثرند(اتحادیه‌ی اروپا[1]، ۲۰۱۵). طبق گفته‌ی صالحی عمران، عابدینی بلترک و منصوری(۱۳۸۹: ۴۲) زنان همواره از اقشار بسیار تأثیرگذار در حیطه‌های مختلف جامعه محسوب می‌شوند. اغلب چنین استدلال می‌شود که مردان از زنان قوی‌تر و از این رو برای کارهای سخت جسمانی چون کارگری و شکار مناسب‌ترند. برخی معتقدند عوامل بیولوژیک باعث تفاوت در شخصیت و خلق‌وخوی دو جنس می‌شود و بدین ترتیب عموماً زنان را از مردان پراحساس‌تر می‌شمارند و گمان می‌کنند آنان علاقه‌ای ذاتی به پرورش و مراقبت از دیگران دارند.

همان‌طور که بیان شد دانش‌آموزان در محیط مدرسه، نقش‌ها و ارزش‌هایی را فرا می‌گیرند که نظام جنسیت یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های آن است(گودن[2] و گودن،۲۰۰۱: ۹۳). نقش بسیار مهمی در این راستا و ارتقای آن در مراحل اولیه و بالاتر از آن ایفا می‌کند که می‌تواند شخصیت دانش آموز، نگرش، مهارت و نیز آگاهی آنان را بهبود بخشد. کتاب‌ها و مطالب درسی، به‌مراتب نقشی بیش از انتقال صرف اطلاعات به کودکان را بر عهده دارند. تحقیقاتی متعدد در ایران به محتوای مواد مختلف درسی در ایران توجه نشان داده‌اند و مضامین مربوط به جنسیت را در فحوای آن مطالعه کرده‌اند(شیخاوندی،۱۳۸۵: ۱۱۰، عریضی و عابدی،۱۳۸۲: ۳۲ و ایمانی و مظفر،۱۳۸۳: ۱۳۱). درواقع مدرسه تنها مؤسسه‌ی اجتماعی است که به‌طور فراگیر در دسترس اغلب کودکان و نوجوانان است؛ لذا مسؤول یاددادن معلومات به کودکان و نوجوانان برای ایجاد عادات و طرز تلقی صحیح می‌باشد. از آن‌جا که نظام آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران متمرکز است، کتاب به‌عنوان اصلی‌ترین ماده‌ی درسی محسوب می‌شود و غالب‌ترین ماده‌ای است

[1] European Commission
[2] Gooden

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

که هم‌زمان در اختیار دانش‌آموز و معلم بوده و ملاک ارزش‌یابی از آموخته‌های دانش‌آموز نیز به‌شمار می‌رود. از این رو بررسی مداوم آن، بازنگری و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا بازنگری در محتوای کتاب‌های درسی و اصلاح آن‌ها زمینه‌ی بهبود یادگیری و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را فراهم می‌کند و با توجه به این‌که بحث اشتغال در آینده، امروزه بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته و نگرانی‌هایی را در این باره برای خانواده‌ها و دانش‌آموزان ایجاد کرده است، لذا پژوهش حاضر هدف خود را بر این امر نهاده است تا مسؤولین بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، تصمیماتی اتخاذ کرده و یا به بازنگری‌هایی در این رابطه اقدام کنند.

پیشینه‌ی پژوهش

اکثر پژوهش‌های صورت‌گرفته حول کتاب‌های درسی بر موضوعات عدالت اجتماعی در آموزش، متمرکز شده‌اند(پروونزو و همکاران،۲۰۰۹: ۱۸۴؛ اسلیتر[1] و گرنت[2]، ۲۰۱۱: ۵۱ و وروری[3]،۲۰۱۲: ۴۹). در پژوهشی با عنوان تفاوت‌های جنسیتی در بروندادهای آموزشی[4] که در سال۲۰۱۰ انجام شده نگرانی کشورهای اروپایی در نابرابری جنسیتی در آموزش به وضوح دیده می‌شود و عنوان شده که تلاش بر موضوع جنسیت و برابریِ جنسیتی به عنوان یک موضوع میان-رشته‌ای در برنامه‌های درسی مدارس کشورهای اروپایی مطرح است. در پژوهش‌های انجام‌شده در ایران نیز این مسأله به چشم می‌خورد که به نمونه‌هایی از کارهای صورت‌گرفته در این ارتباط اشاره می‌کنیم.

پژوهش دیگری نشان داد که نقش زن به صورت منفعل و پذیرنده و مرد به‌صورت فعال در کتاب‌های درسی آموزش بهداشت آورده شده است(گری و لهی[5]،۲۰۱۳: ۷). پژوهش‌گران دیگری نیز بر تبعیض جنسیتی و انواع آن در کتاب های EFL در سطح مدارس متوسطه در ایران متمرکز شده‌اند. آن‌ها مؤلفه‌های ساخت‌وسازه‌های مردانه‌ی عمومی، مشاغل و فعالیت‌ها را در کتاب‌های درسی انگلیسی بررسی کردند. یافته‌ها بیان‌گر آن است که این انتظار می‌رود به‌منظور بالابردن

[1] Sleeter
[2] Grant
[3] Ververi
[4] Gender Differences in Educational Outcomes
[5] Gray & Leahy

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

آگاهی در مورد شیوه‌های جنسیتی در کتاب‌ها برای معلمان و فراگیران اقداماتی صورت گیرد(امیری و بیرجندی[1]،۲۰۱۲: ۱۳۳).

پژوهش گلدبرگ[2] و همکاران(۲۰۱۲) نیز نشان داد که نگرش به نقش‌های اقتصادی و خانوادگی تغییر یافته و در بین دختران، اشتغال مادران نقش مؤثری در تحولات نگرشی آن‌ها نسبت به نقش‌های سنتی داشته است. تحولات در نگرش به نقش‌های جنسیتی تأثیرات متفاوتی در ابعاد مختلف زندگی همچون فرزندآوری و تقسیم جنسیتی وظایف در منزل داشته است.

پژوهشی دیگر با عنوان بررسی موضوع جنسیت در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی توسط هنگجون[3] ، بیفن[4] و ویژانگ[5](۲۰۱۰: ۱۱۰) انجام شده است. آن‌ها فراوانیِ فعالیت‌های جنسیت و نقش بزرگ‌سالان هر دو جنس را بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن بوده که درصد مردان بیش‌تر از زنان بوده است. در ارتباط با فعالیت‌های انجام‌شده نیز کتاب‌ها فعالیت‌هایی را که مردان بر آن تسلط دارند بیش‌تر از زنان آورده است.

آن‌چه در پژوهش بوکانان[6](۲۰۱۴) حائز اهمیت است، این است که نتیجه‌ی به‌دست‌آمده نشان داد؛ افرادی که دیدگاه لیبرالی به نقش‌های جنسیتی دارند نسبت به برابری دستمزد و مزایای زنان در محیط شغلی نیز نگرش مثبتی دارند.

در ایران نیز پژوهش‌های بسیاری در ارتباط با موضوع حاضر انجام شده است که به‌نمونه- هایی اشاره گردید؛ اما این موضوع در کتاب‌های درسی انگشت‌شمار بوده، ضمن آن‌که بر نقش- های شغلی با تأکید بر جنسیت تمرکز نکرده‌اند. مرزوقی و منصوری(۱۳۹۴: ۴۸۳) در پژوهش خود به جهت‌گیری‌های جنسیتی پرداختند که با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی به این نتیجه رسیدند که مردان در مشاغل بیرون از منزل و زنان در قالب مشاغل مربوط به خانه‌داری و یا حداکثر در مشاغل آموزگاری و پرستاری ایفای نقش می‌کنند و در ارتباط با الگوهای اجتماعی و سیاسی نیز، مردان در قالب رهبری سیاسی، مصلحان اجتماعی و صاحبان خرد و زنان در قالب مادری و همسری مجسم شده‌اند.

[1] Amini and Birjandi
[2] Goldberg
[3] .Hengjun
[4] Bifen
[5] Weizhong
[6] Buchanan

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

حاضری و احمدپورخرمی(۱۳۹۱: ۸۱) به بازنماییِ جنسیت در کتاب‌های فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان پرداخته‌اند. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که به مردان بیش از زنان پرداخته شده است و زنان حضور چندانی در کتاب‌های درسی ندارند. همچنین زنان در اندک موارد حضور؛ موجوداتی ضعیف، عاطفی، نیازمند کمک و مطیع مردان بازنمایی می‌شوند. در مقابل مردان، حاضر در اجتماع، صاحب قدرت، دانا و عاقل، مدیر و کاردان، شجاع و جنگنده تصویر شده‌اند. پژوهش حجازی(۱۳۸۵: ۱۲۱) نیز نشان می‌دهد که حضور زنان و دختران در کتاب‌های درسی کم‌تر از حضور مردان و پسران است. جهت تدوین مؤلفه‌های مورد بررسی از مطالعات پژوهشیِ گوناگون از جمله؛ عریضی و عابدی(۱۳۸۲)، حجازی(۱۳۸۵)، فروتن(۱۳۹۰)، مرزوقی و منصوری(۱۳۹۲)، تانگ[1](۲۰۰۹)، یونسکو[2](۲۰۰۶)، امینی و بیرجندی (۲۰۱۲) و غیره استفاده شد.

مبانی نظری پژوهش

یکی از مفاهیم کلیدی در مطالعات فمینیسم، مفهوم جنس و جنسیت است. جنس اشاره به عوامل زیست‌شناختی دارد که مردان را از زنان متمایز می‌کند و جنسیت، واژه و باوری فرهنگی است و به نقش‌های متفاوتی که یک جامعه به مردان و زنان عرضه می‌کند، اشاره دارد(مهدی-زاده،۱۳۸۹ به نقل از فرقانی و عبدی،۱۳۹۵: ۳۴).

فرآیند تعریف و القای نقش‌های جنسیتی از کودکی آغاز می‌شود. لباسی که به پسرها پوشانده می‌شود. عروسک، اسباب‌بازی دختران، و تفنگ و ماشین، اسباب‌بازی پسرها است. خلبانی و مهندسی شغل آینده‌ی پسربچه‌هاست، پسرها مرد شده‌اند و مرد که گریه نمی‌کند، ولی دخترها مرد نشده‌اند و قرار هم نیست مرد شوند، پس می‌توانند بگریند. نباید فراموش کرد که گفتمان مردسالار در جامعه‌ای غالب است که این نقش‌های جنسیتی را تعریف و القا می‌کند. به نظر صاحب‌نظران تئوری جامعه‌پذیری، جامعه‌پذیری جنسیتی از خانواده شروع می‌شود و به عوامل دیگری چون نظام آموزشی، گروه هم‌سالان و رسانه‌های همگانی بسط می‌یابد(هومین‌فر،۱۳۸۲: ۹۴). به عقیده‌ی آلتوسر[3] این مدرسه است که نقش مسلط را بر عهده دارد (آلتوسر،۱۳۸۷: ۵۲).

[1] Tong
[2] Unesco
[3] Althusser

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

روی هم رفته دو دیدگاه عمده را می‌توان در ارتباط با مسأله‌ی جنسیت و کلیشه‌های جنسیتی مطرح نمود. نخستین دیدگاه؛ دیدگاه نظریه‌پردازان انتقادی است که با عناوینی چون دیدگاه‌های فمینیستی و با نگاه انتقادی بیش‌تر از سوی نئومارکسیست‌ها مطرح می‌شود. افرادی همچون اپل، ژیرو[1] و پاینار[2] از این نوع برنامه‌ی درسی حمایت می‌کنند. این گروه معتقدند که برنامه‌ی درسی به‌صورت آگاهانه نقش‌های جنسیتی خاصی را به زنان و مردان می‌دهد(اپل[3]،۲۰۰۴: ۴۵) و این‌گونه به استثمار زنان می‌پردازد. این گروه از فمینیست‌ها معتقدند که زنان در خانواده، به عنوان کارگر(خدمت‌کار) تحت نظام نظارت جنسی و ناعادلانه قرار می‌گیرند و ایدئولوژی حاکم بر جامعه(ایدئولوژی مردسالاری جامعه‌ی سرمایه‌داری) آنان را مانند کارگران، به استثمار تبدیل‌به‌کالا- شدن و از خودبیگانگی سوق می‌دهد و نهاد خانواده منعکس‌کننده‌ی بی‌عدالتی‌های موجود در چنین جامعه‌ای است (بستان،۱۳۸۲: ۱۴). فمینیست‌های مارکسیست، بیش از همه به رابطه‌ی نابرابر زنان در موقعیت‌های شغلی توجه دارند. از نگاه آن‌ها، مردان نیز مانند نظام سرمایه‌داری(که انسان‌ها را استثمار می‌کند) تمایل به حفظ وضعیت نابرابر جنسی دارند. نظریه‌پردازان نئو مارکسیست، نابرابری‌های جنسیتی را ناشی از متغیرهای مسؤولیت‌های خانوادگی، نیروی جسمی و جنسیتی زنان، آموزش عمومی زنان و کم‌تربودن سرمایه‌ی انسانی آنان نسبت به مردان و شرایط خاص اجتماعی حاکم بر جامعه و سازمان‌ها می‌دانند(یزدخواستی و همکاران،۱۳۸۸: ۱۱۶).

در مقابل این دیدگاه؛ کارکردگرایی[4] وجود دارد. تبیین کارکردگرایانه بر این فرض استوار است که همه‌ی نهادها، در شکل مطلوبشان، در حفظ ثبات جامعه در نتیجه، انتقال مواریث فرهنگی جامعه از نسلی به نسل بعد سهیم هستند(گولد و کلب،۱۳۹۲: ۴۵). بر این اساس با توجه به موضوع پژوهش؛ کارکردگرایان معتقدند که مردان در جهت‌گیری‌های خانواده نقش مؤثری دارند و زنان باید هم از کودکان و هم از مردان بزرگ‌سال خانواده مراقبت کنند و سنگ صبور باشند(صمدی راد،۱۳۸۵: ۱۰۱). در این نوع نگاه، فرض بر این است که در خلال نظام آموزشی(به خصوص در نظام‌های آموزشیِ متمرکز) کتاب‌های درسی، نقش‌های جنسیتی و هنجارها را به دانش‌آموزان انتقال می‌دهند. از دیدگاه صاحب‌نظران تئوری جامعه‌پذیری نیز، انسان‌ها از دوران

[1] Giroux
[2] Pinar
[3] Apple
[4] Functionalism

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

کودکی یاد می‌گیرند که جامعه انتظارات و استانداردهای متفاوتی از دخترها و پسرها دارد. تایلر[1] این استانداردها و انتظارات متفاوت را به اصطلاح، کدهای جنسیتی می‌نامد و معتقد است در واقع ایدئولوژی جامعه از طریق این کدهای جنسیتی درونی می‌شوند. به عقیده‌ی این صاحب‌نظران، مدارس در جای‌گاه مراکز رسمی آموزش و پرورش نقش تعیین کننده‌ای در جامعه‌پذیری آن‌ها ایفا می‌کند. نظریات مطرح در این رابطه عبارت‌اند از:

نظریه‌های زیست‌شناختی

از آن‌جا که بسیاری معتقدند که تفاوت نقش‌های جنسیتی به منزله‌ی واقعیتی جهانی باید علتی جهانی داشته باشد، عوامل زیستی به دلیل ویژگی جهان‌شمولی‌شان، در تبیین تفاوت نقش‌ها اهمیت می‌یابند. در این میان عواملی مانند تفاوت در قدرت بدنی، تفاوت در زیست‌شناسی تولید مثل، تفاوت در میزان هورمون‌های جنسی در مردان و زنان مهم هستند(زیبایی‌نژاد،۱۳۸۸: ۴۵).

نظریه‌های روان شناختی

از مهم‌ترین این نظریه‌های روان‌شناختی می‌توان به نظریه‌ی چودورو[2] که مراحل جامعه‌پذیری و هویت‌یابی دختران و پسران را با توجه به فرآیند همانندسازی با والدینشان توضیح می‌دهد، اشاره نمود. در نخستین مرحله‌ی جامعه‌پذیری، کودکان هردو جنس با مادر، همانندسازی شخصی می‌کنند؛ ولی در ادامه، پسر ناگزیر می‌شود با همانندسازی با پدر، نقش‌های مردانه را بپذیرد. نظریه‌ی مطرح دیگر در این زمینه نظریه‌ی دوروتی دینرشتاین[3] است: از آن‌جا که بدن مادر، نخستین موضوع روبه‌روشدن کودک با جهان است، مادر هم منبع لذت و هم منبع درد و رنج برای کودکی است که اطمینان ندارد نیازهای جسمی و روانیش برآورده می‌شود یا نه. از این روی کودک با احساسی دوگانه در قبال مادرها و زنان رشد می‌کند. مردان که نمی‌خواهند دوباره به طور محض به یک قدرت بسیار نیرومند وابسته شوند، می‌کوشند تا زنان را کنترل کنند. زنان نیز که از قدرت مادر در درون خودشان بیمناکند، درصدد برمی‌آیند تا به دست مردان کنترل شوند(زیبایی‌نژاد،۱۳۸۸: ۵۶).

[1] Tyler
[2] Chodoro
[3] Dorothy Dnereshtein

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

نظریه‌ی یادگیری اجتماعی

کودک رفتارهای اجتماعی و نقش‌های جنسیتی را از دو راه عمده می‌آموزد: نخست آموزش مستقیم؛ دوم، از راه تقلید یا سرمشق‌گیری. این دو فرآیند، سه مرحله‌ی عمده را در فراگیری رفتارهای جنسیتی در پی دارند: نخست کودک از بین پدر و مادر با هم‌جنس خود پیوند می‌خورد؛ در مرحله‌ی بعد، کودک مجموعه‌ای از اقدامات پاداش‌دهنده و تنبیه‌کننده را مبنایی برای تعمیم‌دادن قرار می‌دهد، یا با هم‌جنس خود از والدین همانندسازی می‌کند؛ سرانجام در مرحله‌ی سوم، فرآیند تعمیم‌دهی به شکل‌گیری هویت جنسیتی متناسب، همراه با رفتار جنسیتی متناسب خواهد انجامید. کودکان، رفتار نقش جنسیتی پسران و دختران را از طریق یادگیری مشاهده‌ای می‌آموزند و این که جامعه از آنان در مقام یک دختر یا یک پسر چه انتظاراتی دارد و این اطلاعات را به نحو فعالانه‌ای جذب می‌کند و آن را با اطلاعات دیگری که کسب کرده، ترکیب می‌کند تا مفاهیم مناسبی با جنسیت خود بسازد(ماسن[1] و همکاران،۲۰۱۱: ۴۰۹).

نظریه‌ی تحول‌شناختی

نظریه‌پردازان دیدگاه تحول شناختی؛ رفتارهای وابسته به جنسیت را ناشی از انطباق شناختی هویت جنسیتی می‌دانند؛ یعنی معتقدند کلیشه‌های جنسیتی بخشی از فرایند تحول هویت جنسیتی است. کلبرگ[2] از نظریه‌پردازان تحول‌شناختی است که تحول نقش‌های جنسیتی را در چارچوب نظریه‌ی مفهوم جنسیت مطرح می‌کند. وی معتقد است دستیابی به مفهوم ثبات جنسیتی نقش تعیین‌کننده‌ای در کسب نقش جنسیتی دارد. زمانی که دختربچه می‌فهمد که از جنس مؤنث است و در آینده زن خواهد شد، این ادراک جزء مهمی از هویت جنسیتی اوست و به ارزش‌نگاری او منجر می‌شود(کلبرگ،۱۹۶۶: ۴۰).

در حقیقت، نقش‌ها و رفتارهای جنسیتی یکی از مؤلفه‌های مهم و اساسی همین فرایند کسب هویت به‌شمار می‌رود. کتاب‌های درسی یکی از کارگزاران اصلی انتقال ارزش‌های اجتماعی در محیط مدرسه هستند. محتوای کتاب‌های درسی گرایش دارند تا زنان و مردان را بیش‌تر در نقش‌هایی مجسم کنند که منطبق بر کلیشه‌های سنتی و مربوط به گذشته است تا نقش‌های جنسیتی مربوط به زمان حال یا آینده. به‌همین دلیل یکی از آشکارترین حوزه‌هایی که در آن تبعیض‌های

[1] Massen
[2] Kohlberg

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جنسیتی می‌تواند نمایان شود، تدوین برنامه‌ها و کتب درسی است. کتاب‌های درسی با مجسم-سازی تفاوت‌های جنسیتی موجود در نقش‌های اجتماعی، منزلت اجتماعی و ویژگی‌های شخصیتی دیدگاهی خاص را در مورد جهان اجتماعی به دانش‌آموزان ارائه می‌کند(ایوانز[1] و دیویس[2]،۲۰۰۰: ۲۶۵). توجه به این نکته ضروری است که کتاب‌های درسی نه‌تنها ابزاری هستند که با آن واقعیت اجتماعی به دانش‌آموزان منعکس می‌شود، بلکه می‌توانند کلیشه‌های موجود را زیر سؤال ببرند، آن‌ها را تضعیف یا متحول کنند(لو[3] و چان[4]، ۲۰۰۴: ۵۲).

بر اساس مطالعه‌ی منابع موجود نشان داده شد که نقش اصلی و برتر به مردان داده می‌شود و این‌گونه کلیشه‌های جنسیتی در تمامِ فرهنگ‌ها همچنان ادامه دارد. این امر هم در بخش فرهنگی مانند ادبیات و فیلم، خود را نشان می‌دهد و هم در نظام آموزشی نیز مطالعات نشان می‌دهد که مردان نسبت به زنان از جای‌گاه بالاتری برخوردار هستند و مشاغل بیرون از منزل بیش‌تر بر عهده‌ی مردان است و زنان به عنوان افراد در حاشیه نگریسته می‌شوند. به عبارت ساده می‌توان این‌گونه عنوان کرد که کتاب‌های درسی نقش بازتولید کلیشه‌های شغلی را برعهده دارند. برخی مطالعات انجام‌شده بیش‌تر، کلیشه‌ها و نقش‌های مختلف جنسیتی را مبنای کار خود قرار داده‌اند.

سؤال پژوهش

سؤالات جزئی:

۱. نحوه‌ی انعکاس و میزان توجه به نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌ی اول با تأکید بر مشاغل به چه صورت است؟
۲. نحوه‌ی انعکاس و میزان توجه به نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌ی دوم با تأکید بر مشاغل به چه صورت است؟
۳. نحوه‌ی انعکاس و میزان توجه به نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌ی سوم با تأکید بر مشاغل به چه صورت است؟
۴. نحوه‌ی انعکاس و میزان توجه به نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌ی چهارم با تأکید بر مشاغل به چه صورت است؟

[1] Evans
[2] Davis
[3] Law
[4] Chan

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

۵. نحوه‌ی انعکاس و میزان توجه به نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌ی پنجم با تأکید بر مشاغل به چه صورت است؟
۶. نحوه‌ی انعکاس و میزان توجه به نقش‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌ی ششم با تأکید بر مشاغل به چه صورت است؟
۷. میزان اهمیت نقش‌های شغلی زنان و مردان در کتاب‌های درسی به تفکیک دروس تا چه حد است؟

جامعه‌ی آماری

جامعه‌ی آماری، کلیه‌ی کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی؛ شامل ۹ جلد کتاب چاپ ۱۳۹۵ در نه عنوان فارسی(خوانداری)، فارسی(نوشتاری)، علوم، هدیه‌های آسمانی، آموزش قرآن، ریاضی، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فن‌آوری و نمونه‌ی آماری این پژوهش، هشت عنوان فارسی(بخوانیم)، فارسی(بنویسیم)، علوم، هدیه‌های آسمانی، قرآن، مطالعات اجتماعی، تفکر و پژوهش، کار و فن‌آوری را شامل می‌شود.

روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری

روایی با طرح این پرسش همراه است که آیا ابزار سنجش واقعاً مفهوم مورد نظر را می‌سنجد یا نه(بیکر،۱۳۸۱: ۶۶). روش تحلیل محتوای پژوهش حاضر نیز آنتروپی شانون بوده است. برای تأیید مؤلفه‌های مورد بحث، نه‌تنها از منابع در دسترس از جمله یونسکو(۲۰۰۶)، امینی و بیرجندی(۲۰۱۲)، حجازی(۱۳۸۵) و غیره استفاده شده است، بلکه به تأیید تعدادی از صاحب نظران نیز رسید. جهت برآورد پایایی از سه ارزیاب خواسته شد تا مؤلفه‌های پژوهش حاضر را بررسی کنند که توافق در این رابطه وجود داشت و ضریب توافق برابر با ۰/۹۰ بود.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. واحد تحلیل نیز صفحات(متن، پرسش‌ها و تمرین‌ها، تصاویر) می‌باشد. برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی طی می‌شود. از جمله‌ی این مراحل می‌توان سه مرحله‌ی عمده زیر را ذکر کرد:

۱. مرحله‌ی قبل از تحلیل(آماده‌سازی و سازمان‌دهی).
۲. بررسی مواد(پیام)
۳. پردازش نتایج(عابدینی بلترک و نیلی،۱۳۹۳: ۱۲)

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

مراحل تحلیل محتوا در تکنیک آنتروپی شانون

مراحل این روش بدین صورت است:

مرحله‌ی اول: به‌دست‌آوردن ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی، به‌هنجار شده، براساس رابطه‌ی زیر

$$p_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{j=1}^{m} F_{ji}} \left(i = 1,2,3,...n,\ j = 1,2,..m\right)$$

مرحله‌ی دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه کرده و در ستون‌های مربوط قرار می‌دهیم و برای این منظور از رابطه‌ی زیر استفاده می‌شود:

$$E_j = K\sum_{h=1}^{m} \left| p_{ij}\, Ln\, p_{ij} \right| \left(i = 1,2,...,m\right) \qquad K = \frac{1}{Lnm}$$

مرحله‌ی سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها (n... و 2و j=1) ضریب اهمیت هریک از مقوله‌ها محاسبه شده است. هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیش‌تری باشد از درجه‌ی اهمیت(WJ) بیش‌تری نیز برخوردار است که برای محاسبه‌ی ضریب اهمیت از رابطه‌ی زیر استفاده شده است:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^{n} E_j}$$

یافته‌ها

برای پاسخ‌گویی به سؤال ۶-۱ پژوهش باید عنوان کرد که طبق یافته‌های به‌دست‌آمده از پژوهش؛ از مجموع ۳۷۲۵ صفحه از کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی که مورد بررسی قرار گرفت، در پایه‌ی اول در ارتباط با نقش‌های شغلی بیش‌ترین میزان مشاهده‌شده در کتاب علوم تجربی با ۴۸ مورد و کم‌ترین در ارتباط با مؤلفه‌ی نقش‌های شغلی در کتاب‌های آموزش قرآن بوده که آن هم در برگیرنده‌ی مشاغل مردانه در خارج از منزل بوده است.

در زیر به‌طور کامل مشاهدات به‌دست‌آمده از کتاب‌های درسی به تفکیک پایه در جدول-های زیر آورده شده است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جدول شماره‌ی یک- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی پایه‌ی اول

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
فارسی(بخوانیم)	۱	۶	۰	۳۰
آموزش قرآن	۳	۳	۰	۷
فارسی(مهارت‌های نوشتن)	۲	۰	۰	۱۳
علوم تجربی	۱	۳	۰	۴۸
جمع کل	۷	۱۲	۰	۹۸

مشاغلی که در کتاب‌های درسی پایه‌ی اول به تصویر کشیده شده در ارتباط با نقش شغلی زنان در خارج از منزل، عمدتاً شغل معلمی بوده است و از موارد مشاهده‌شده چند مورد مربوط به شالی‌کاری در استان‌های شمالی در کنار معلمی به چشم می‌خورد. در ارتباط با نقش شغلی مردان نیز نجار، کشاورز، بنا، معلم، مدیر، نقاش، پلیس و از این دست، از جمله مشاغلی بوده که برای مردان به تصویر کشیده شده است. به عنوان نمونه ص ۱۹ کتاب علوم تجربی، مردانی را به تصویر کشیده که در حال مسابقه‌ی دوچرخه‌سواری هستند یا در کنار آن، تصویر دیگری فرد شناگری را نشان می‌دهد؛ یا در ص۲۳ همین کتاب، آقای دکتر مشغول معاینه و تزریق آمپول به کودکی است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جدول شماره‌ی دو- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی پایه‌ی دوم

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
هدیه‌های آسمانی	۱	۰	۰	۳
آموزش قرآن	۰	۰	۰	۰
علوم تجربی	۷	۳	۰	۱۰
فارسی(مهارت‌های خوانداری)	۴	۰	۰	۲۱
فارسی(مهارت‌های نوشتاری)	۰	۰	۰	۴
جمع کل	۱۲	۳	۰	۳۸

براساس جدول ۲؛ بیش‌ترین مورد مشاهده‌شده در راستای مشاغل، مربوط به مشاغل خارج از منزل مردان بوده که در کتاب فارسی(مهارت‌های خوانداری) مشاهده شد. از جمله مشاغل به تصویر کشده‌شده؛ نانوا، کشاورز، پلیس، راننده‌ی اتوبوس، بنا، نقاش، باغبان، پزشک، پلیس، کتاب-دار، کتاب فروش، معلم، دندان‌پزشک، پستچی و عکاس بوده است. به عنوان مثال ص۴ کتاب فارسی(خوانداری) آقای معلم در حال صحبت با دانش‌آموزان است. یا ص ۱۳، پیرمرد کشاورزی را به تصویر کشیده که مشغول برداشت محصول خود می‌باشد. همچنین ص۴۲ و ۴۳ همین کتاب نیز مجموعه‌ای از مشاغل را برای مردان به تصویر کشیده؛ مانند تصاویر کشاورزی، مشغول برداشت محصول، نانوایی مشغول پخت نان، رفتگری در حال جاروزدن برگ‌های درختان، بنایی مشغول ساخت دیوار، پلیس راهنمایی و رانندگی در حال انجام وظیفه در خیابان و معلمی که در کلاس درس در کنار دانش‌آموزان خود است

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جدول شماره‌ی سه- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی پایه‌ی سوم

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
هدیه‌های آسمانی	۳	۲	۰	۴
آموزش قرآن	۱	۰	۰	۱
علوم تجربی	۱	۳	۰	۱۲
فارسی(مهارت‌های خوانداری)	۱	۱	۰	۱۲
فارسی(مهارت‌های نوشتاری)	۱	۰	۰	۱
مطالعات اجتماعی	۵	۶		۱۰
جمع کل	۱۲	۱۲	۰	۴۰

در پایه‌ی سوم؛ مانند پایه‌ی اول و دوم ابتدایی، کتاب‌های درسی، مشاغل مردانه را بیش‌تر مورد توجه قرار داده بودند که بیش‌ترین آن در کتاب‌های علوم تجربی و فارسی(مهارت‌های خوانداری) و کم‌ترین آن در کتاب آموزش قرآن مشاهده شد. این مشاغل شامل پلیس، آتش‌نشان، معلم، قصاب، کشاورز، حصیرباف، چوب‌بر، پستچی، خلبان، نقاش هنری، نانوا، مأمور شهرداری بوده که تعداد شغل معلمی بیش از سایر مشاغل بوده است. لازم به ذکر است مشاغلی که خارج از منزل برای زنان در پایه‌ی دوم به تصویر کشیده شده؛ معلم، شالی‌کار و چای‌چین بوده است. به عنوان نمونه برای نقش مردان در کتاب فارسی(خوانداری) ص ۲۰، مربی شنا را به تصویر کشیده که دانش‌آموزی با توجه به علاقه‌ی خود به این رشته، برای آموزش به فرد مذکور مراجعه کرده است. یا ص ۳۰ نیز معلمی را نشان می‌دهد که با دانش‌آموزان به گردش علمی رفته‌اند و آموزش-های لازم را در ارتباط با طبیعت به آن‌ها ارائه می‌دهد.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جدول شماره‌ی چهار- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی پایه‌ی چهارم

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
هدیه‌های آسمانی	۰	۵	۰	۷
آموزش قرآن	۲	۰	۰	۰
علوم تجربی	۳	۲	۰	۴
فارسی(مهارت‌های خوانداری)	۰	۰	۰	۶
فارسی(نوشتاری)	۱	۰	۰	۲
مطالعات اجتماعی	۲	۰		۱۲
جمع کل	۸	۷	۰	۳۱

در پایه‌ی چهارم نیز، توجه به مشاغل مردان در خارج از منزل در اولویت قرار داشت. بیش-ترین مورد مشاهده‌شده در کتاب مطالعات اجتماعی در قالب مشاغلی مانند باستان‌شناس، خیاط، مورخ، معلم، کشاورز، نانوا بوده است. زنان نیز تنها در کتاب هدیه‌های آسمانی در قالب معلم قرآن و در کتاب علوم تجربی در قالب معلم و شالی‌کار مورد توجه قرار گرفته بودند. به عنوان نمونه در ص ۴۱ کتاب مطالعات اجتماعی، باستان‌شناس، مورخ و راهنمای موزه در قالب جنسیت مرد به تصویر کشیده شده است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جدول شماره‌ی پنج- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی پایه‌ی پنجم

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
هدیه‌های آسمانی	۳	۰	۰	۶
آموزش قرآن	۰	۷	۰	۵
علوم تجربی	۰	۱	۰	۵
فارسی(مهارت‌های خوانداری)	۱	۰	۰	۱۴
فارسی(نوشتاری)	۱	۰	۰	۳
مطالعات اجتماعی	۱	۴	۰	۱۶
جمع کل	۶	۱۲	۰	۴۹

در پایه‌ی پنجم ابتدایی، همچنان توجه به نقش شغلی و مشاغل مردان بیش از نقش شغلی زنان در خارج از منزل بوده است. بیش‌ترین موارد مشاهده‌شده در کتاب مطالعات اجتماعی بود که مشاغلی مانند معلم، پلیس، ناخدا، لوکوموتیوران را متصور شده‌اند. مشاغل زنان در خارج از منزل در این پایه نیز تنها شغل معلمی بوده است. ص۱۸ و ۲۰ کتاب مطالعات اجتماعی این پایه، نقش معلمی را برای مردان متصور شده است. ص۴۲ پلیسی که مشغول انجام وظیفه‌ی خود است. ص۴۳ لوکوموتیورانی که در حال هدایت قطار، ص ۴۶ ناخدایی که در حال هدایت کشتی است؛ همگی از جمله نقش‌هایی هستند که برای مردان در کتاب به تصویر کشیده شده است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

جدول شماره‌ی شش- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی پایه‌ی ششم

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
مطالعات اجتماعی	۵	۳	۰	۲۴
آموزش قرآن	۰	۱	۰	۷
تفکر و پژوهش	۰	۰	۰	۰
فارسی	۱	۱	۰	۴
نگارش فارسی	۰	۰	۰	۲
هدیه‌های آسمانی	۰	۲	۰	۱
علوم تجربی	۰	۰	۰	۰
کار و فن‌آوری	۰	۰	۰	۰
جمع کل	۶	۷	۰	۳۸

با توجه به جدول فوق می‌توان عنوان کرد که بیش‌ترین توجه در ارتباط با نقش‌های شغلی(مشاغل) در کتاب مطالعات اجتماعی و کم‌ترین در کتاب‌های تفکر و پژوهش، علوم و کار و فن‌آوری بوده و نکته قابل توجه آن است که در تمامیِ کتاب‌های مورد بررسی هم، در ارتباط با نقش‌های شغلی بیش‌ترین فراوانی مربوط به مردان بوده است. تنها در کتاب هدیه‌های آسمانی با فاصله‌ی اندک(۱مورد)، زنان در مشاغل از مردان، فراوانی بیش‌تری را به خود اختصاص داده‌اند. درواقع ۲ مورد مشاهده‌شده در ارتباط با نقش زنان در خارج از منزل، شغل معلمی بوده که برای بانوان متصور شده است.

در یک جمع‌بندیِ کلی، کم‌ترین فراوانی در ارتباط با مشاغل مردان در داخل منزل بوده که موردی مشاهده نشد که این امر خود بیان‌گر کلیشه‌های جنسیتی و توجه به مردان بیش از زنان می‌باشد؛ چراکه نقش‌های به‌تصویرکشیده‌شده برای مردان خارج از منزل و برای زنان داخل از منزل بوده است. از جمله‌ی این نقش‌ها می‌توان به ص ۲۵ از کتاب مطالعات اجتماعی اشاره کرد؛

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

کشاورزان مشغول سم‌پاشی به مزرعه هستند و یا ص۳۳ انبارداری که وظیفه‌ی خود را شرح می‌دهد. این موارد به‌تصویرکشیده‌شده، مردان هستند. علاوه بر آن در دیگر صفحات نیز چنین مواردی مشاهده می‌شود؛ مانند ص۷۸ که آتش‌نشانان، امدادگران و مأموران شهرداریِ مرد را در حین انجام وظیفه نشان می‌دهد.

پس از پاسخ‌گویی به سؤالات ۶-۱ پژوهش، حال برای پاسخ‌گویی به سؤال آخر، جدول زیر ارائه می‌شود؛

جدول شماره‌ی هفت- توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌ی مورد بررسی در صفحات کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی

کتاب‌های مورد بررسی	میزان توجه به نقش‌های شغلی			
	زن		مرد	
	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل	داخل منزل(خانگی)	خارج از منزل
مطالعات اجتماعی	۱۳	۱۳	۰	۸۵
آموزش قرآن	۶	۱۱	۰	۲۰
تفکر و پژوهش	۰	۰	۰	۰
فارسی(خوانداری)	۱۷	۷	۰	۸۸
فارسی(نوشتاری و نگارش)	۲	۱	۰	۹
هدیه‌های آسمانی	۷	۹	۰	۲۱
علوم تجربی	۱۲	۱۲	۰	۳۹
کار و فن‌آوری	۰	۰	۰	۰
جمع کل	۵۷	۵۳	۰	۲۶۲

جدول شماره‌ی هشت- جدول داده‌های به‌هنجارشده درصفحات کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی

	کتاب های مورد بررسی							
	مطالعات اجتماعی	آموزش قرآن	تفکر و پژوهش	فارسی (خوانداری)	فارسی(نوشتاری و نگارش)	هدیه‌های آسمانی	علوم تجربی	کار و فن‌آوری
میزان داده به‌هنجارشده	۰/۲۲۸	۰/۱۰۵	۰	۰/۲۹۸	۰/۰۳۵	۰/۱۲۲	۰/۲۱۰	۰

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

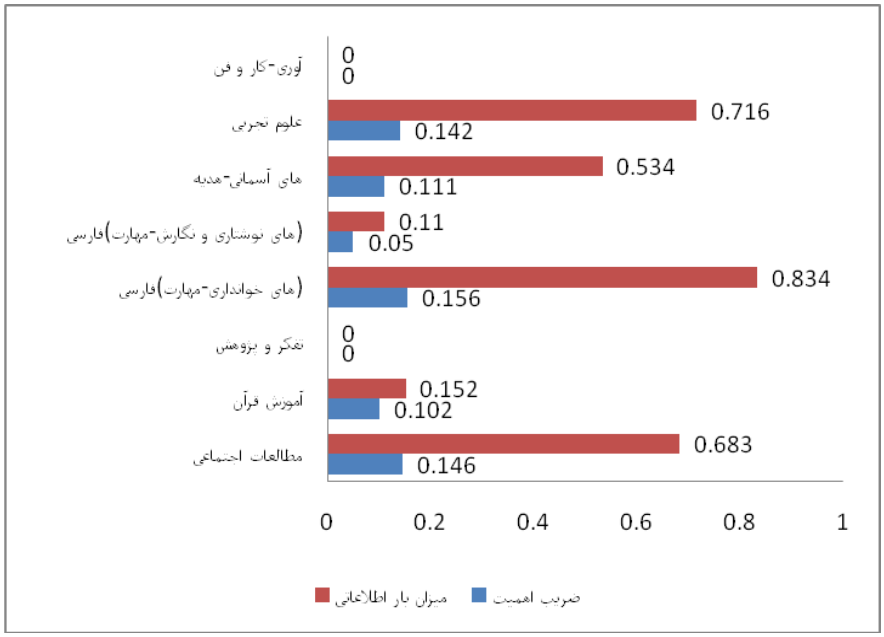
جدول شماره‌ی نه- میزان بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مؤلفه‌ی مورد بررسی در کتاب‌های درسی

کتاب‌های درسی	میزان بار اطلاعاتی	ضریب اهمیت
مطالعات اجتماعی	۰/۱۴۶	۰/۶۸۳
آموزش قرآن	۰/۱۰۲	۰/۱۵۲
تفکر و پژوهش	۰	۰
فارسی(مهارت‌های خوانداری)	۰/۱۵۶	۰/۸۳۴
فارسی(مهارت‌های نوشتاری و نگارش)	۰/۰۵۰	۰/۱۱۰
هدیه‌های آسمانی	۰/۱۱۱	۰/۵۳۴
علوم تجربی	۰/۱۴۲	۰/۷۱۶
کار و فن‌آوری	۰	۰

جدول فوق حاکی از آن است که در صفحات تحلیل‌شده، بیش‌ترین میزان بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت در ارتباط با نقش‌های شغلی با ۹۱ مورد، مربوط به کتاب فارسی(مهارت‌های خوانداری) و کم‌ترین میزان بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مربوط به کتاب‌های کار و فن آوری و تفکر و پژوهش است. درواقع می‌توان این‌گونه عنوان کرد که در کلیه‌ی پایه‌ها و کتاب‌های مورد بررسی؛ کتاب‌های فارسی(مهارت‌های خوانداری) بیش‌ترین فراوانی را در ارتباط با مشاغل(بیان مشاغل، به‌تصویرکشیدن مشاغل مختلف و غیره) داشته است که از این مشاغل در قالب خارج از منزل بیش‌تر برای مردان و داخل از منزل بیش‌تر برای زنان بوده است. مشاغلی مانند معلمی برای زنان، بیش‌ترین شغلی بوده که در کتاب‌ها برای زنان در قالب مشاغل خارج از منزل آورده شده و کشاورزی(شالی‌کار و چای‌چین) نیز در موارد اندکی برای زنان به تصویر کشیده شده است.

نمودار زیر وضعیت کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی را از منظر توجه به نقش مشاغل نشان می‌دهد؛

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

نمودار شماره‌ی یک- وضعیت توجه به نقش مشاغل در کتاب‌های درسیِ مورد بررسی

با توجه به نمودار فوق و همان‌گونه که در توضیح جدول ۹ بیان شد، از منظر گنجاندن نقش‌های شغلی، کتاب‌های فارسی(مهارت‌های خوانداری)، بیش‌ترین فراوانی و کتاب‌های تفکر و پژوهش و کار و فن‌آوری کم‌ترین فراوانی را داشتند.

بحث و نتیجه‌گیری

تفاوت در نقش‌های جنسیتی یکی از مهم‌ترین زمینه‌های تجربه‌ی زیسته در بین مردان و زنان است که در سراسر جوامع و فرهنگ‌ها وجود دارد(فلاحتی، ۱۳۹۵: ۳۴). مقاله‌ی حاضر با هدف بررسی میزان توجه به نقش‌های جنسیتی با تأکید بر نقش‌های شغلی در کتاب‌های درسی انجام شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد، کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی آن‌طور که باید نتوانسته است نقش و اهمیت اساسی این مسأله را برای دانش‌آموزان روشن و در این مسیر نقشی مثبت ایفا کند و این امر در ارتباط با نقش‌های شغلی بانوان در سطح جامعه بیش از پیش نگران‌کننده است؛ چراکه در کتاب‌ها، نهایت تصوری که برای مشاغل بانوان در نظر گرفته شده شالی‌کاری و معلمی است.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

در خلال تحلیل محتوای کتاب‌های درسی از ۳۷۲۵ صفحه، روی‌هم رفته ۳۷۲ مورد در ارتباط با مؤلفه‌ی مورد بررسی مشاهده گردید. اما توجه‌ی بیش‌تر معطوف به جنسیت مرد و مشاغل خارج از منزل و تصویر زنان در مقایسه با مردان اندک بوده و مشاغل مطرح‌شده نیز بیش‌تر مشاغل خانگی(داخل منزل) بوده است(۵۷ مورد). به عنوان مثال پزشکی که در حال درمان بیمار و نانوایی که مشغول پخت نان است؛ پلیس راهنمایی و رانندگی و معلمی که مشغول تدریس و یا گفت وگو با دانش‌آموزان و باستان‌شناسی که مشغول بررسی اشیاء، بقایا و بناهای قدیمی است، مورخ، ناخدا و غیره برای مردان به تصویر در آمده و مشاغلی که برای زنان به تصویر کشیده شده در قالب معلم و کشاورز بوده است؛ که این خود بیان‌گر تفاوت‌های جنسیتی میان مردان و زنان می‌باشد و با نتایج پژوهش افشانی و همکاران(۱۳۸۸: ۱۰۷-۸۷) همخوانی دارد و یا با پژوهش یونسکو(۲۰۰۶) نیز در یک راستاست؛ چرا که یونسکو در آن نشان داده که تبعیض جنسیتی در برنامه‌ی درسی ملی که مرد را به تصویر می‌کشد، وجود دارد. همچنین پژوهش‌های دیگری نیز مانند پژوهش هنگجون و همکاران(۲۰۱۰)، حاضری و احمدپورخرمی(۱۳۹۱)، مرزوقی و منصوری(۱۳۹۴) نیز با پژوهش حاضر همخوان است. داده‌های به‌دست‌آمده از پژوهش حاضر، بیان‌گر آن است که در کتاب‌های درسی ۲۶۲ مورد در ارتباط با شغل مردان مشاهده شد که تمامیِ آن‌ها مربوط به مشاغل خارج از منزل بوده است. به عنوان نمونه می‌توان از مشاغلی چون پزشکی، ماهی‌گیری، کشاورزی، مهندسی، پلیس و غیره نام برد که در کتاب‌های فارسی(خوانداری) بیش-ترین مورد، مشاهده شده است. به عنوان نمونه ص ۱۶ کتاب علوم تجربی پایه‌ی چهارم؛ مردانی را به تصویر کشیده که در حال ماهی‌گیری هستند و یا باغ‌داری که در حال چیدن انگور از تاکستان است. کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم نیز از همان ابتدای کتاب(جلد کتاب) پلیسی را به تصویر کشیده که روبه‌روی چراغ راهنمایی و رانندگی ایستاده است.

از موارد مشاهده‌شده، ۵۷ مورد نیز به مشاغل زنان اشاره شده است که اکثر آن مشاغل داخل منزل(خانگی) مانند خانه‌داری و خیاطی بوده است. به عنوان مثال، ص ۱۵ کتاب علوم تجربی پایه‌ی چهارم؛ خانمی را نشان می‌دهد که در آشپزخانه در حال ریختن چای برای خانواده است و دختران این خانواده را در حالی که مشغول کمک به مادر خود هستند، نشان می‌دهد. خیاطی شغل دیگری است که در کتاب‌های درسی برای زنان در نظر گرفته شده که نمونه‌های آن را می‌توان در کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم مشاهده کرد. ص۲۳ خانمی که در حال خیاطی است یا پیش از آن، مادربزرگی که در حال خیاطی و یا پاک‌کردن سبزی است را به تصویر کشیده است. این در

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

حالی است که در کشورهای توسعه‌نیافته و درحال‌توسعه، زنان امید اول برای ارتقای خانواده‌ها و رشد و توسعه‌ی جامعه‌ی خود هستند. موفقیت زنان در این جوامع نه‌تنها موجب سود اقتصادی کشور می‌شود، بلکه موجب منافع اجتماعی و فرهنگی است(سیمور، ۲۰۰۱ به نقل از رفعت جاه و خیرخواه،۱۳۹۲: ۱۳۱). اما با وجود مزایایی که مشارکت زنان برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار دارد، آمار و ارقام اشتغال در ایران نشان می‌دهد که نابرابری جنسی به موقعیت حاشیه‌ای زنان در بازار کار منتهی می‌شود و از استعدادها و توانمندی‌های این قشر به خوبی استفاده نمی‌شود(همان منبع: ۱۳۶). در پژوهش نوروزی(۱۳۸۳) نشان داده شد که طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۰ به رغم میزان روزافزون جمعیت زنان دارای تحصیلات بالا، میزان دستیابی زنان به پست‌های سازمانی در بخش‌های دولتی تقریباً نصف مردانی است که تحصیلات مشابه با آنان داشته‌اند(نوروزی،۱۳۸۳: ۱۶۵). لازم به ذکر است که این امر تداعی‌گرِ سقف شیشه‌ای برای زنان است. چراکه این نظریه نشان می‌دهد زنان عمدتاً در کارهای نیمه‌وقت، سطح پایین و کم‌درآمد کار می‌کنند و همواره برای ارتقای شغلی با سقف‌های شیشه‌ای مواجه‌اند که از سوی ساختار مردانه بر آن‌ها تحمیل می‌شود. سقف شیشه‌ای بیان می‌کند که زنان در دستیابی به سطوح بالای سلسله‌مراتب کاری شکست می‌خورند. آن‌ها به پست‌های عالی در سازمان نزدیک می‌شوند اما به ندرت آن را به چنگ می‌آورند. این سرخوردگی باعث می‌شود که تصور کنند یک سقف شیشه‌ای وجود دارد؛ یعنی موانعی تبعیض‌آمیز در راه تلاش خود برای دستیابی به سطوح عالی مدیریتی در سازمان‌ها مشاهده می‌کنند(میرغفوری،۱۳۸۵ به نقل از صادقی فسایی و خادمی،۱۳۹۴: ۲۴۶).

علاوه بر این، تنوع شغلی زنان نیز محدود بوده است؛ به‌گونه‌ای که بخش عمده‌ای از زنان تحصیل‌کرده در مشاغل زنانه‌ای مانند بهداشت و آموزش، اشتغال دارند که یافته‌های پژوهش حاضر بر این امر صحه می‌گذارد؛ چراکه یافته‌های به‌دست‌آمده نشان داد که مشاغلی که خارج از منزل برای زنان در کتاب‌های مورد بررسی تصور شده است، مشاغلی مانند معلمی و کشاورزی بوده و شغل دیگری برای زنان لحاظ نگردیده است(۵۳ مورد). نمونه‌هایی از این مشاغل در کتاب هدیه‌های آسمانی پایه‌ی سوم؛ به تصویر کشیده شده است که معلمانی را نشان می‌دهد که در کلاس درس مشغول تدریس به دانش‌آموزان(دختر و پسر) هستند(ص۸۸). ص ۳۱ کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی سوم علاوه بر شغل معلمی، کشاورزی نیز به تصویر کشیده شده است که زنان در حال چیدن چای هستند.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

با توجه به مطالب بیان شده، می‌توان ادعا کرد که محدودیت‌های فرصت‌ها و حیطه‌های شغلی برای زنان بیان‌گر آن است که جامعه‌ی ما فضا و شرایط مناسبی را برای حضور فعال زنان در عرصه‌ها و مشاغل مختلف ایجاد نکرده و انگیزه‌ها، علایق و نیازهای آنان را نادیده گرفته است و این نادیده‌گرفته‌شدن از همان دوره‌های ابتدایی مشهود است؛ چراکه سیستم آموزشی ما به دلیل متمرکزبودن و تأکید بر محتوا، از همان ابتدا این باور را شکل می‌دهد که بیش‌ترین نقش زنان، در خانواده و خانه‌داری و نهایت شغل برای زنان در خارج از منزل، معلمی است(بر مبنای یافته‌های به‌دست‌آمده).

همچنین پژوهش حاضر نشان داد که کتاب‌های فارسی(مهارت خوانداری) بیش‌ترین فراوانی و توجه را به نقش‌های شغلی، اعم از مشاغل مربوط به زنان و مردان داشته‌اند و کم‌ترین آن در کتاب‌های تفکر و پژوهش و کار و فن‌آوری بوده است و این در حالی است که همان‌طور که از عنوان کتاب‌ها برداشت می‌شود کتاب تفکر و پژوهش و به خصوص کار و فن‌آوری باید نقش فعالی در شناساندن مشاغل و مفاهیم مربوط به آن داشته باشند؛ چراکه یکی از اهداف اساسیِ کتاب کار و فن‌آوری در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش؛ داشتن مهارت‌های مفید برای امرار معاش است که این خود شناخت مهارت‌ها و مشاغل مختلف را می‌طلبد. علاوه بر آن طبق سند مذکور حداقل ۱۰ و حداکثر ۲۰ درصد باید به معرفی حرفه‌های مختلف پرداخته شود(اسماعیلی و دوراندیش،۱۳۹۲: ۴۸) و بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش، به نظر می‌رسد چنین هدفی طبق سند تحول بنیادین محقق نشده است.

سطور فوق همگی حاکی از تبعیض جنسیتی در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی چه در تصاویر موجود در کتاب و چه در زمینه‌ی مشاغل است. در صورتی که در بسیاری از موارد، حضور و نقش زن را بیش از این می‌توان در کتاب‌ها گنجاند. به عنوان مثال در کتاب‌های فارسی(خوانداری) که بیش‌ترین فراوانی در ارتباط با مشاغل مشاهده گردید و سایر کتاب‌ها که مشاغل مهندسی، پزشکی، پلیس، اندیشمندان، شعرا و بزرگان را برای مردان متصور شده و تنها شغل معلمی و کشاورزی و انجام کارهای خانگی مانند دوخت‌ودوز، پخت غذا، تربیت فرزند، نظافت منزل را برای زنان در کتاب‌ها به‌تصویر کشیده است. در این‌جا این سؤال پیش می‌آید که آیا شغلی غیر از خانه‌داری برای زنان نمی‌توان متصور شد؟ به‌خصوص در چندین سال اخیر که نگرش‌ها تا حدی نسبت به زنان روشن‌تر شده است. البته لازم به ذکر است که خانه‌داری، نقش است نه شغل و نقش خانه‌داری عبارت است از کلیه‌ی وظایفی که زنان در خانه و خانواده جهت

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

رشد و بهبود سلامت روانی خانواده به عهده دارند و در مقابل اشتغال به کار رفته و به معنای حضور در خارج از منزل و پرداختن به کاری معین در وقتی مشخص و با حقوق و مزایای تعیین شده است و خانه‌داری نوعی حضور بی‌اجر و پاداش در محیط خانه دانسته‌شده که فایده چندانی بر آن قایل نیست و نوعی بیکاری تلقی می‌شود(صداقتی فرد و حاجی محمدی،۱۳۹۵: ۵۶).

درواقع؛ مردان به‌گونه‌ای نشان داده شده‌اند که نان‌آور خانه‌اند و شغل‌های آن‌ها همراه با درآمد است. شاید بتوان این‌گونه تفسیر کرد که کتاب‌های درسی یا به عبارت بهتر نگاه برنامه‌ریزان درسی به زنان به عنوان مسؤول خانه و مردان به‌عنوان نان‌آمور خانواده بوده است. دومین دلیل می‌توان نگاه سنتیِ آحاد جامعه باشد؛ چراکه در نگاه سنتی، زنان عموماً در فضای خانه ترسیم می‌شوند که امروزه مانند گذشته مطرح نیست. همچنین شاید بتوان اینگونه تفسیر کرد که در جوامع اسلامی، انتظارات نقشی، تحت تأثیر فرهنگ مذهبی جامعه است و طیف گسترده‌ای از نقش‌های جنسیتی در مذاهب مختلف اسلامی وجـود دارد. به عنوان مثال در جوامع اسلامی عمده‌ترین نقش جنسیتی بر اساس خانواده تعریف می‌شود و برای زن و مرد وظایفی در خانواده در نظر گرفته شده و تقـسیم کار در فضای خانوادگی تعریف می‌شود. از نظر اسلام زن در فعالیت‌های مختلفی می‌تواند مشارکت داشته باشد، اما وظیفه‌ی برقراری آرامش در خانواده به صراحت به عنوان نقشی زنانه مطرح و وظیفه‌ی سرپرستی و نان‌آوری در خانواده نیز به عنوان نقش مردانه تعریف شده است(افروز،۱۳۸۶:۱۶۳؛ جوادی آملی،۱۳۸۹: ۳۲۶). این نقش‌ها از دوره‌ی جامعه‌پذیری به هر دو جنس منتقل می‌شود و دختران و پسران بر اساس ارزش‌های فرهنگی حاکم بر جامعه، نقش‌های جنسیتی را می‌آموزند.

روی‌هم رفته باید عنوان کرد که کتاب‌های درسی سعی کرده‌اند مردان را افرادی در اجتماع، در جنگ و فعال نشان دهند؛ در صورتی که زنان معمولاً در خانه منتظر شوهران و فرزندان خود هستند. کتاب‌های درسی نقش سیاسی و اجتماعی برای زنان در نظر نگرفته‌اند و الگوی مورد نظر، همان مادری- همسری است؛ در حالی که نقش‌هایی که برای مردان در نظر گرفته شده، حول محور سیاسی- اجتماعی کلان از جمله پیامبران الهی، امامان معصوم، واعظان و مصلحان اجتماعی و سیاسی است که تمامیِ نقش‌های شغلی در این رابطه نیز قویاً به مردان اختصاص داده‌اند. روی هم رفته کتاب‌های درسیِ دوره‌ی ابتدایی تفاوت‌های جنسیتی را بازتولید می‌کنند و بر این اساس نیاز به بازبینی در این رابطه احساس می‌شود. این در حالی است که در دهه‌های اخیر تعداد زنان تحصیل‌کرده دانش‌گاهی از پسران پیشی گرفته و این خود باعث افزایش میزان مشارکت زنان در

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

بازار کار شده است و عملاً زنان در امر اقتصاد خانواده و مشارکت در بازار کار رسمی که عمدتاً نقشی مردانه تلقی می‌شده است، حضور معناداری یافته‌اند و طبق اعتقاد فروتن(۱۳۹۰) افزایش چشم‌گیر میزان سواد به‌ویژه تحصیلات دانش‌گاهی دختران به عنوان عامل مهمی تلقی می‌شود که در تغییر الگوهای سنتی ازدواج، باروری و اشتغال زنان نقش اساسی داشته است. از طرفی وجود نگرش‌های سنتی نسبت به نقش زنان منجر به گسترش نابرابری‌ها در سطوح مختلف تحصیلی و شغلی می‌شود. بنابراین با تعدیل نگرش به نقش‌های جنسیتی و بهبود باورهای سنتی و کلیشه‌ای، بسیاری از تعارضات و ناهمخوانی‌ها کاهش می‌یابد.این‌جاست که کتاب‌های درسی اهمیت خاصی می‌یابند؛ چراکه در سیستم آموزشی متمرکز، محتوای کتاب‌های درسی تأثیرگذارترین عنصر بر کودکان به عنوان مردان و زنان فردا خواهد بود.

پیشنهادهای پژوهش

۱. با توجه به این‌که جامعه‌ی ایران در حال گذار به یک جامعه‌ی مدرن است و یک جامعه‌ی مدرن به فعالیت و مشارکت هم‌زمان زنان و مردان نیاز دارد، لذا توصیه می‌شود نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های درسی بازتعریف شوند.

۲. از آن‌جایی که تمرکز برنامه‌ریزی درسی در ایران در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی است، پیشنهاد می‌شود که مسؤولین این سازمان با توجه به نتایج پژوهش مذکور، تغییراتی را در نقش‌های جنسیتی کتاب‌های درسی به‌وجود آورند.

۳. با توجه به این‌که واقعیت کنونی جامعه نشان می‌دهد زنان از نقش سنتی و خانه‌داری خود فاصله گرفته‌اند و وارد فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شده‌اند، پیشنهاد می‌شود کتاب‌های درسی متناسب با این واقعیت‌های اجتماعی، باز تدوین شوند.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

منابع

۱. آذر، عادل(۱۳۸۰) «بسط و توسعه‌ی روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا»، **فصل‌نامه‌ی علمی پژوهشی علوم انسانی دانش‌گاه الزهرا**، سال یازدهم، شماره‌ی ۳۸-۳۷: ۸-۱۲.

۲. آلتوسر، لویی (۱۳۸۷) **ایدئولوژی و ساز و برگ‌های ایدئولوژیک دولت**، ترجمه‌ی روزبه صدر آرا، تهران: چشمه.

۳. اسماعیلی، مهدی و دوراندیش، احمدرضا(۱۳۹۲) «کار و فن‌آوری»، **رشد آموزش متوسطه۱**، شماره‌ی ۱۹: ۵۱-۴۸.

۴. افروز، غلامعلی(۱۳۸۶) **همسران برتر**، تهران: انجمن اولیا و مربیان.

۵. افشانی، سیدعلی‌رضا؛ عسکری ندوشن، عباس و فاضل نجف آبادی، سمیه(۱۳۸۸) «بازتولید نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی»، **پژوهش زنان**، ۷(۱): ۱۰۷-۸۷.

۶. ایمانی، محسن و مظفر، محمد(۱۳۸۳) «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان و کتاب کار پایه‌ی دوم دبستان چاپ سال۱۳۸۱ در مقایسه با تعلیمات دینی چاپ سال ۱۳۸۰»، **نوآوری-های آموزشی**،۳(۷): ۱۴۲-۱۱۵.

۷. بستان، حسین(۱۳۸۲) «کارکردهای خانواده از منظر اسلام و فمینیسم»، **روش‌شناسی علوم انسانی**، شماره‌ی ۳۵: ۳۴-۴.

۸. بیکر، ترزال(۱۳۸۱) **نحوه‌ی انجام تحقیقات اجتماعی**، ترجمه‌ی هوشنگ نایبی، چاپ دوم، تهران: انتشارات سروش.

۹. جوادی آملی، عبدالله(۱۳۸۹) **زن در آیینه‌ی جمال و جلال**، قم: اسرا.

۱۰. حاضری، علی محمد و احمدپور خرمی، علیرضا(۱۳۹۱) «بازنمایی جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی۸۹-۱۳۸۸»، **زن در توسعه و سیاست**، ۱۰(۳): ۹۶-۷۵.

۱۱. حجازی، الهه(۱۳۸۵) «اصلاح سیمای زن در کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی: راهی به سوی دستیابی به فرصت‌های برابر»، **فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت**،۲۲(۳): ۱۴۵-۱۲۱.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

۱۲. رفعت جاه، مریم و خیرخواه، فاطمه(۱۳۹۲) «مسایل و چالش‌های اشتغال زنان در ایران از دیدگاه شاغلان پست‌های مدیریتی»، **مطالعات توسعه‌ی اجتماعی- فرهنگی**، ۱(۲): ۱۵۶-۱۳۰.

۱۳. زیبایی نژاد، محمدرضا(۱۳۸۸) **هویت و نقش‌های جنسیتی**، تهران: نهاد ریاست جمهوری، مرکز امور زنان و خانواده.

۱۴. شیخاوندی، داور(۱۳۸۵) «بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره‌ی راهنمایی تحصیلی»، **فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت**،۲۲(۳): ۱۲۰-۹۳.

۱۵. صادقی فسایی، سهیلا و خادمی، عاطفه(۱۳۹۴) «فراتحلیل چهاردهه پژوهش در موضوع اشتغال زنان»، **زن در فرهنگ و هنر**، ۷(۲): ۲۵۶-۲۴۳.

۱۶. صالحی عمران، ابراهیم؛ عابدینی بلترک، میمنت و منصوری، سیروس(۱۳۸۹) «نقش تفاوت‌های جنسیتی در هویت‌یابی تحصیلی و شغلی دانش‌جویان و بررسی آن در مباحث روان-شناسی»، **همایش تفاوت‌های جنسیتی در روان‌شناسی**، تبریز: دانش‌گاه آزاد اسلامی شبستر:۵۰-۴۲.

۱۷. صداقتی فرد، مجتبی و حاجی محمدی، ساناز(۱۳۹۵) «تأثیر باورهای جنسیتی زنان شهر تهران بر ایفای نقش خانه‌داری»، **زن و جامعه**، ۷(۲۸): ۶۸-۵۵.

۱۸. صمدی راد، انور(۱۳۸۵) «مکانیسم‌های ارتقای مشارکت زنان در ابعاد سیاسی و اقتصادی»، **رفاه اجتماعی**، ۵(۲۱): ۱۲۱-۹۹.

۱۹. عابدینی بلترک، میمنت و نیلی، محمدرضا(۱۳۹۳) «تحلیل جای‌گاه سازنده‌گرایی به عنوان رویکرد نوین یادگیری در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی»، **پژوهش در برنامه‌ریزی درسی**، ۱۱(۱۳): ۱۷-۶

۲۰. عریضی، سیدحمیدرضا و عابدی، احمد(۱۳۸۲) «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره-ی ابتدایی برحسب سازه‌ی انگیزه‌ی پیشرفت»، **نوآوری‌های آموزشی**، ۲(۵): ۵۴-۲۹.

۲۱. فرقانی، محمدمهدی و عبدی، سیدعیسی(۱۳۹۵) «بازنمایی زن در جوک‌های جنسیتی؛ تحلیل گفتمان انتقادی جوک‌های جنسیتی در مورد زنان در شبکه‌های موبایلی»، **مطالعات فرهنگ و ارتباطات**، ۱۷(۳۳): ۵۲-۳۱.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

۲۲. فروتن، یعقوب(۱۳۹۰) «بازنمایی الگوهای اشتغال زنان در متون درسی ایران»، **زن در توسعه و سیاست**، ۹(۲): ۸۰-۳۹.

۲۳. فرهمندپور، فهیمه و بحرانی فرد، الهام(۱۳۹۲) «بازنمایی نقش اجتماعی- سیاسی زنان در کتاب‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی»، **زن در توسعه و سیاست**، ۱۱(۴): ۶۱۰-۵۹۵.

۲۴. فلاحتی، لیلا(۱۳۹۵) «نگرش به نقش‌های جنسیتی در نسبت با قومیت و جنسیت»، **تحقیقات فرهنگی ایران**، ۹ (۱): ۵۹-۳۳.

۲۵. گولد، جولیوس و کولب، ویلیام(۱۳۹۲) **فرهنگ علوم اجتماعی**، ترجمه‌ی باقر پرهام، تهران: مازیار.

۲۶. مرزوقی، رحمت‌الله و منصوری، سیروس(۱۳۹۴) «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی از منظر جهت‌گیری جنسیتی»، **زن در توسعه و سیاست**، ۱۳(۴): ۴۸۵-۴۶۹.

۲۷. نوروزی، لادن(۱۳۸۳) «تفاوت‌های جنسیتی در ساختار شغلی»، **زن در توسعه و سیاست**، ۱(۸): ۱۷۸-۱۶۵.

۲۸. هومین فر، الهام(۱۳۸۲) «تحول جامعه‌پذیری جنسیتی»، **پژوهش زنان**، ۱(۷): ۱۱۴-۸۹.

۲۹. یزدخواستی، بهجت؛ میرزایی، حسینعلی و فتحی، لاله(۱۳۸۸) «مطالعه‌ی نگرش شاغلان سازمان‌های دولتی استان آذربایجان شرقی نسبت به تصدی پست‌های مدیریتی توسط زنان»، **پژوهش زنان**، ۷(۲): ۱۳۰-۱۱۳.

30. Amini,M and Birjandi, P(2012). Gender Bias in the Iranian High School EFL Textbooks, ***English Language Teaching***, 5(2):133-147

31. Apple, M. A(2004) ***controlling the Work of teachers In: Flinders***, D. j & Thornton, S.J(Ed).The Curriculum Studies Reader, Pp: 183-199. New York: Routledgefalmer.

32. Buchanan, T. (2014). The influence of gender role attitudes on perceptions of women's work performance and the importance of fair pay. ***Sociological Spectrum***, *34* (3), 203-221.

33. European Commission. (2015). ***Strategy for equality between women and men 2010-2015***. European Commission

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]

34. Evans,L and Davis,K(2000). No sissy boys here: a content analysis of the representation of masculinity in elementary school reading textbooks, ***sex roles***, 42(3/4): 255-270

35. Gooden, A.M and Gooden, M.A.(2001). Gender representation in notable children's picture books: 1995-1999, ***Sex roles***, 45(1/2): 89-101.

36. Goldberg, W. A., Kelly, E., Matthews, N. L., Kang, H., Li, W., & Sumaroka, M. (2012). The more things change, the more they stay the same: Gender, culture, and college students' views about work and family. *Journal of Social Issues*, *68* (4), 814-837

37. Gray & Leahy (2013). Sex and gender translations and health education textbooks, ***Journal of Writing and Writing Programs***, (23):1-10.

38. Hengjun, T., Bifen, Ch., Weizhong, ZH (2010). Gender Issues in Mathematical Textbooks of Primary Schools, ***Journal of Mathematics Education***, 3(2): 106-114

39. Kohlberg,L.(1966). ***A Cognitive- Developmental and Attitudes Analysis of Childrens Sex- role Concepts and Attitudes***, in E.E. Maccoby(ed), Stanford: Stanford university press.

40. Law, K.W.K and Chan, A.H.N(2004).Gender roles stereotyping in Hong Kong's primary school Chinese language subject textbook, ***AJWS***,10(1): 49-69.

41. Massen,H. Kigan,J .Hoston,A.K & Vi Kanjer,J.J. (2011). Child development and personality, Translation: Mahshid Yasaei, Tehran: Publication Center.

42. Provenzo, Eugene F, Annis N Shaver & Manuael Bello (eds).***The textbook as Discourse: Sociocultural Dimensions of American Schoolbooks Abingdon***, Oxon: Routledge, 183–215.

43. Sleeter, Ch. E & & Grant C, A (2011).***Race, Class, Gender and Disability in Current Textbooks***, Routledge

44. Tong, R. (2009). ***Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction***. Colorado: Westview Press.

45. Unesco, Islamabad (2006). ***Gender Analysis of School Curriculum and Textbooks***, Unesco.

46. Ververi, O (2012) 'Essentially contested representations of social reality in textbooks: the case of the 'Education of democratic citizenship' programme' in P Cunningham and N Fretwell (eds) Creating communities: local, national and global, London: CiCe, 242–49.

[Downloaded from scdsjournal.ir on 2026-11-18]